

tom šire se i ovladavaju prostorom uglavnom ratovima, ekonomska dominacija ostvaruje se uz pomoć tržišta i sredstvima ekonomske prisile, dok "kulturalna dominantna" još ne postoji. Na svjetskom prostoru, iako krajnje banalno rečeno, vlada načelo "podijeli pa vladaj!", što se pokazalo, kako nas je podrobnije poučio Katunarić, najdjelotvornijom metodom vladanja - od Starog Egipta i Rima do Balkana 90-ih godina ovog stoljeća.

Razmišljajući, na kraju, o pitanju europske integracije, Katunarić dvoji o tome mogu li se akteri na međunarodnoj razini ponašati drukčije negoli na nacionalnoj a da istodobno bude moguće ostvarivati kulturnu politiku u smjeru regionalizma i lokalizma - na jedino kvalitativno održiv način. Pitajući se jesu li kulturni izvori presahnuli nadahnuće za preoblikovanje moći i ljudskog identiteta, autor nam pruža svojevrsni "kulturni optimizam". Kultura, naime, nije ničiji poslaštveni predmet spoznaje i žudnje; iako su stavi s kulturnom dominacijom još ne postoje, prisutni su, kako u prošlosti tako i danas, barem njezini simbolički protagonisti - pjesnici, klaunovi i vjerski mađioničari.

Branka Bjelac

Anthony Giddens

THE TRANSFORMATION OF INTIMACY

(Sexuality, Love & Eroticism in Modern Societies)

Stanford University Press, Stanford, CA., 1992.

Riječ je o odličnoj knjizi koja razmatra različite interpretacije uloge seksualnosti u modernom društvu te njenu povezanost s ostalim promjenama u životu pojedinca. Zanimljivo je da autor polazi od psihološke literature samopomoći prema kojoj se mnogi

odnose s prezirom. Međutim, Giddens primjere iz takve popularno psihološke literature shvaća kao refleksiju života i koristi ih kao empirijski materijal. Reduciravši bilješke, literaturu i stručnu terminologiju na minimum, učinio je knjigu prihvatljivom i zanimljivom kako stručnjacima i studentima tako i laicima. Naravno da užitku pri čitanju uvelike pridonosi sjajan Giddensov stil i mnogo različitih, pažljivo odabranih primjera istraživanja. Giddens već u uvodu priznaje kako mu je namjera bila pisati o seksualnosti. Vjerujem da je mnogo onih koji će na tu rečenicu, a bacivši pogled na podnaslov knjige, zapjevušiti poznati refren: "*What's love got to do, got to do with it...*". Očito inspiriran upravo takvim stavom nekih muških autora studija o seksualnosti, Giddensov se diskurs bavi koliko seksualnošću toliko i ljubavlju, spolnim ulogama i emocijama

Po autorovom mišljenju, prije nekoliko desetljeća otpočela je seksualna revolucija koja i dalje traje. Seksualnost je postala otvorena - medijski otkrivena i dostupna različitim životnim stilovima. To je nešto što svatko od nas "posjeduje", čime se svatko od nas bavi i što se tiče svakoga od nas. Način na koji seksualnost funkcionira još treba istražiti, ali ona se bez sumnje događa kao bitno prilagodljiv fenomen "jastva", kao najvažnija točka u kojoj se sjedinjuju tijelo, identitet i socijalne norme. U svijetu rastuće seksualne ravnopravnosti, koja je još daleko od potpune, oba bi spola trebala pristati na fundamentalne promjene u nazorima i međusobnim odnosima. Pitajući se u kakvoj su interakciji mijene u seksualnosti s dinamičkom privatnog života općenito, i razmatrajući kako promjene zadnjih desetljeća djeluju na seksualno ponašanje, Giddens se osvrće na Foucaultove teze o povijesnom razvitku seksualnosti. Tako će, suprotstavljajući se Foucaultovim stavovima, pročistiti i razjasniti svoje argumente.

Giddens inzistira na distinkciji strastvene ljubavi (*passionate love*), koja je manjeviše univerzalni fenomen, i romantične ljubavi (*romantic love*) koja je kulturno specifična, te u kompleksu ideja koje po prvi puta donosi povezuje ljubav sa slobodom, pri

čemu su i ljubav i sloboda poželjna stanja. Romantična ljubav oduvijek je njegovala intimnost. Ona je inkompatibilna s bludom i "grubom" seksualnošću ne samo zbog idealiziranja voljene osobe nego i zato što pretpostavlja duhovnu komunikaciju - susret duša koje su jedna drugoj nadopuna. Romantična ljubav - za razliku od strastvene ljubavi koja uključuje fizičko sjedinjenje u jednakoj mjeri kao i duhovno - interpretira strast kao specifičnu skupinu uzvišenih vjerovanja i ideala. Strastvena je ljubav, doduše, također oslobađajuća, ali samo u smislu oslobađanja od dužnosti i rutine koju nameće svakodnevnica.

Zbog mogućeg konflikta sa stvarnošću, strastvena je ljubav, gledano s aspekta sociološkog reda i dužnosti, krajnje opasna i u mnogim je kulturama smatrana nepoželjnom za stupanje u brak. Tako, strastvena ljubav - za razliku od romantične (počev od kasnog 18. stoljeća) - nikada nije postala opća socijalna sila. Kako objasniti da je romantična ljubav, koja je kršila bračne i staleške norme (za razliku od strastvene ljubavi koja to nije nužno činila), tu ulogu ipak dobila. Za pretpostaviti je da su ideali romantične ljubavi bili kompatibilniji s bračnom formom. Romantična ljubav - razlog stupanja u brak - osigurava bračnu vjernost. Osim toga, ona u sebi sadrži emancipatorski moment, jer su u takvoj vezi i ona i on izabrali zajedništvo ravnopravno i svojevoljno. Međutim, nakon ulaska u brak romantična ideja često različito rezonira u ženama i muškarcima. Dok za ženu može predstavljati potvrdu inicijalnog izbora i otvaranje daljnje mogućnosti vlastitog izbora, kod muškarca ona nerijetko rezultira prevođenjem (sužavanjem) cjelokupnog ženskog bića u ideal majke koji po svojoj konstrukciji nužno sužava izbor.

Sljedeća Giddensova tema jest preokupacija suvremene kulture seksualnošću. O tome postoji nekoliko mišljenja, od kojih jedno - u markuzeovskoj maniri - implicira da je užitak (ili barem obećanje užitka) koji marketing kroz slike sa seksualnim konotacijama koristi na tržištu, odraz procesa postvarivanja (*commodification*) života. Tako konzumirana seksualnost okreće ljude od

njihovih pravih potreba, koje god to bile. U tom kontekstu, važnost i isticanje seksualnosti može se interpretirati kao okretanje od kapitalističkog uređenja temeljenog na radu, disciplini i "negaciji sebe" (*self denial*) prema kapitalizmu koji njeguje konzumerizam, pa u tom smislu i hedonizam. Taj pristup, prema Giddensu, ne uspijeva do kraja objasniti zbog čega seksualnost danas ima toliku važnost.

Foucaultov pristup je drukčiji. Iz njegovog motrišta, seks je naša "istina": središte konfesionalnog principa suvremene civilizacije. Potreba se zadovoljava ne samo na razini prakse već ima i diskurzivnu dimenziju; seks nas ne ispunjava samim činom već i razgovorom o tom iskustvu. Prema Giddensu, takav je stav prilično neuvjerljiv - psihoanalitički se kauč ne može izjednačiti s ispovjedaonicom - i ne prolazi na analitičkoj razini.

Treća interpretacija osvjetljava fenomen **seksualne ovisnosti**. Centralna pozicija seksualnosti u suvremenom društvu indicirana je "karakterom" seksualnog ponašanja. U današnjem je društvu prisutna ovisnost o pornografiji, "prljavim" časopisima... Mediji šire poruku imperativnog prakticiranja takvog "atletskog" seksualnog ponašanja. Ipak, niti to objašnjenje nije dovoljno. Ono, naime, ne objašnjava uzrok takve situacije i kako se takvo medijsko svodništvo desilo u društvu za koje se drži da je temeljeno na seksualnoj represiji. Giddens nudi zaobilazan odgovor na tu zamršenu zagonetku pozivajući se na proces **privatizacije seksualnosti**.

Izdvajanje, privatiziranje seksualnosti većinom je rezultat socijalne a ne psihološke represije i s jedne strane uključuje zatvaranje ili odricanje ženske seksualnosti (isticanje aseksualnosti majčinstva), a s druge strane općenito prihvaćanje muške seksualnosti kao neproblematične. To su, zapravo, samo prepravljani modeli, uključeni u novi institucionalni format, a proizlaze iz stare podjele među spolovima i razlike između "čiste" i "prljave" žene. Odjeljivanjem od reprodukcije kao primarnog zadatka seksualnost ima sve više udjela u samorefleksiji.

Istraživanja ženske prirode u koja se se muškarci upustili - poput D. Livingstone-a

kada je Afrika u pitanju - nisu bila samo posljedica tradicionalnih seksualnih razlika već i strasti za razotkrivanjem onih područja socijalnog života u koja muškarci do tada nisu imali pristupa. Paradoksalno ili ne, ta su istraživanja vremenom i ženama omogućila pristup vlastitoj seksualnosti. Ostvarivanje prava na seksualni užitak, što je emancipacijski zahtjev jednako važan kao i pravo glasa i svi ostali zahtjevi unutar sfere javnoga života, bitno je utjecalo na **rekonstrukciju intimnosti**. (Sustav institucionalne represije od samog je početka bio "prenapregnut" baš zbog isključivanja žene iz javnog života.) Jednom kada su žene upoznale mehanizam vlastite seksualnosti, povezale su je s (tradicionalno istaknutim) afektivnim potencijalima u skladnu razvojnu cjelinu (*self-development*); tako su, prema autoru, žene došle u situaciju da u odnosu i prema djeci i prema muškarcima uspostave ljubav kao sredstvo komunikacije i osobnog razvitka. Budući da je modernitet lansirao potrebu za transformacijom intimnosti, njezino je provođenje povjereno ženi.

Giddens smatra da seksualnost danas ima za nas toliku važnost ne zbog značajnosti koju ima za društvenu regulaciju već stoga što je točka u kojoj se spajaju druga dva procesa: odbacivanje tradicionalnog morala i transformacija intimnosti. Seksualnost postaje polje fundamentalnih političkih borbi i sredstvo u službi emancipacije. Seksualna emancipacija može biti središte emocionalne reorganizacije socijalnog života: "*Tko kaže seksualna emancipacija, kaže seksualna demokracija*" (str. 182).

Emancipacija podrazumijeva autonomiju djelovanja u kontekstu **plastične seksualnosti**. Pod tim pojmom Giddens podrazumijeva seksualnost oslobođenu od imperativa reprodukcije, što omogućava ostvarivanje prava žene na seksualni užitak koji je, gotovo u svim kulturama i povijesnim razdobljima za žene bio povezan sa strahom - stalnim trudnoćama i smrću (smrtnost dojenčadi, umiranje žena pri porodu). AIDS ne obnavlja staru, tradicionalnu vezu seksualnosti i smrti jer ne pravi razliku među spolovima.

Plastična seksualnost, zaključuje Giddens, zajedno s transformacijom intimnosti stvara uvjete za pomirenje spolova. Posrijedi je, međutim, više od puke gospodarske ravnopravnosti i duhovnih transformacija. Za razliku od seksualnog radikalizma koji drži da se bez totalne društvene preobrazbe seksualna represija ne može dokinuti, Giddens smatra - tumačeći seksualnu represiju prije svega kao socijalnu diskriminaciju utemeljenu na moći spola (*sex power*) - da nam je dovoljna demokratizacija u svakidašnjem životu - **transformacija intimnosti**, koja u sebi uključuje i psihičku i socijalnu promjenu. Ta promjena, kreće od individualnog ka kolektivnom, ima potencijal ramifikacije - transformiranja javnih, društvenih institucija.

Razvoj demokracije kao političkog sustava bio je uglavnom muški model u kojem su, tek nakon dugog vremena i žestokih borbi, pravo na sudjelovanje dobile i žene; u Švicarskoj je pravo glasa ženama priznato tek 1971. godine. S druge strane, u procesu demokratizacije privatnog života glavnu su ulogu odigrale žene. Potpuni razvoj demokracije nezamisliv je, prema Giddensu, bez inkorporiranja ove "intimne demokratizacije": mogućnost intimnosti znači obećanje demokracije. Težište tog obećanja jest tzv. "čista i harmonična veza" (*pure relationship*) i to ne samo na području seksualnosti već i u odnosima roditelj-dijete, te u ostalim oblicima prijateljstva i srodstva.

U političkoj sferi demokracija se temelji na ustavu i javnoj diskusiji. Ekvivalentan mehanizam unutar "čiste veze" jest dogovor i re-kreiranje pravila a ne više bračni ugovor. Imperativ slobodne i otvorene komunikacije je *sine qua non* "čiste veze"; takva je veza sama po sebi diskusijski forum. Autonomija pojedinca, raskid sa sustavom prisila uvjet je otvorene komunikacije s drugim. Takav dijalog je sredstvo za izražavanje osobnih potreba i ostvarivanje "čiste veze" u kojoj se "autoritet" pojavljuje isključivo kao "specijalizacija" - razvijanje onih sposobnosti koje nedostaju drugome. Giddensov je zaključak, dakle, da su demokratizacija javnog života i demokratizacija privatnog života neodjeljivo povezane i međusobno nužni uvjeti. Kao što

Giddens piše: "/S/eksualnost nije antiteza civilizaciji zaokupljenoj ekonomskim rastom i tehničkom kontrolom, već otjelovljenje njezine promašenosti" (str. 203).

Hana Francetić

Zbigniew Brzezinski

IZVAN KONTROLE

(Globalna previranja uoči 21. stoljeća)

Otvoreno Sveučilište, Zagreb, 1994.

Izvan kontrole je nesvakidašnja knjiga, a njezin autor je Zbigniew Brzezinski, vodeće ime suvremene američke političke misli. Knjigu otvara informativni predgovor iz pera prof. dr. Radovana Vukadinovića, prijateljski intoniran prema autoru.

Autor znakovito započinje: "Ova knjiga nije predviđanje, nego važno upozorenje na ono što se može dogoditi uoči 21. stoljeća, te na ono što se ne smije dopustiti da se dogodi". Riječ je o angažiranom autoru i isto takvom djelu. Posebno izražava zabrinutost nad činjenicom da su globalne promjene izmakle izvan kontrole, što je sadržano u naslovu knjige. Globalna kriza duha mora se prevladati želi li ljudski rod ovladati svojom sudbinom. Odmah napominje da je društveni život suviše složen da bi se mogao preoblikovati prema utopijskim zamislima. Svijest o silnom ubrzanju povijesti i neizvjesnosti njezina puta autor formulira kao neizbježno polazište knjige. Glavnu je postavku knjige formulirao na tragu A. Comtea, da ideje pokreću političko djelovanje i oblikuju svijet. Elaborira kakve su to ideje i u njihovu ozračju formulira tri bitna pitanja koja su predmetom analize u ovoj knjizi: koja je povijesna važnost velika neuspjeha totalitarizma uopće, posebice komunizma, kakav bi svijet mogao biti u 21. stoljeću glede doktrine i geopolitike i koje su moguće posljedice

uloge Amerike u svijetu i u američkom društvu. Sam autor kaže da su to teška pitanja na koja u ovoj knjizi iznosi neposredan odgovor. Ukratko ćemo prikazati ove magistralne iskaze uglednog autora uz kraće komentare.

Dvadeseto stoljeće rođeno je u nadi. Najvažnije metropole počele su uživati u blagodatima industrijske revolucije. Čak i socijalna demokracija počela je skromno prodirati u postojeće tradicionalne ustanove vlasti. Nažalost, kaže autor, taj napredak nije bio popraćen odgovarajućim napretkom morala, pri čemu je politika bila najveći neuspjeh 20. stoljeća.

Nasuprot nadama, 20. stoljeće postalo je najkrvavije i mržnjom najispunjenije u povijesti čovječanstva. Smrtnost je organizirana poput masovne proizvodnje. Masovna ubijanja zaslužuju da ih se nazove megaumiranje. Posebice upozorava na žrtve totalitarnih sustava koji su pokušali realizirati "prisilne utopije". Nakon tragičnih podataka o ukupno ubijenih 170 milijuna u 20. stoljeću autor postavlja više značajnih pitanja: uči li ljudski rod od povijesti? Hoće li politički svjetonazor čovječanstva uoči 21. stoljeća zrelije reagirati na političko ludilo 20. stoljeća? I naposljetku, pruža li koncepcija liberalne demokracije smislene odgovore na nove dvojbe društvenog života? Odgovori na sva ova pitanja nisu podjednako značajni.

Zanimljiv je autorov odgovor da je komunizam propao jer nije ispunio materijalna obećanja, a politička praksa kompromitirala je njegove moralne zasade. Primijetili bismo jedino da to nije bio komunizam u Marxovu smislu, već mahom "državni socijalizam" ili totalitarni etatizam. Ima li Zapad viziju, sustav vrijednosti i način života koji može biti relevantan vodič u budućnosti? Demokracija je možda najvažniji doprinos Zapada, ali demokracija je posuda koja se mora nečime ispuniti. Sama po sebi ne pruža odgovore na dvojbu o društvenoj egzistenciji, a posebice ne na određenje dobrog života. To je zadaća kulture i filozofije, koje motiviraju i oblikuju društveno ponašanje.

U tehnološki i gospodarski naprednim dijelovima svijeta, znanost i tehnologija dra-